

Postkolonialna književnost – obravnavava romana J. M. Coetzeeja *V pričakovanju barbarov*

Postcolonial Literature: Analysis of J. M. Coetzee's
Novel *Waiting for the Barbarians*

Izvleček

Ključne besede:

postkolonialna književnost,
imperializem, John M.
Coetzee, alegorični roman, V
pričakovanju barbarov

Prispevek skuša prikazati del ustvarjanja južnoafriškega nobelovca J. M. Coetzeeja z obravnavo njegovega alegoričnega romana *V pričakovanju barbarov* (1980). Skozi osvetlitev družbeno-politične stvarnosti avtorjeve domovine Južne Afrike, prek dilem o kolonializmu, imperializmu in postkolonializmu v središče postavi neločljivo povezanost alegoričnega časa in prostora z avtorjevo domovino. S pomočjo podrobne analize literarnih oseb, motivno-tematske in jezikovno-zgradbene strukture niansira možnosti za obravnavo romana v razredu. Ponuja iztočnice za diskusije in esej ob možnosti različnih aktualizacij.

Abstract

Keywords:

postcolonial literature,
imperialism, John M. Coetzee,
allegory, novel, *Waiting for the
Barbarians*.

This paper seeks to introduce a part of the work of the South African Nobel Prize winner, J. M. Coetzee, by examining his allegorical novel *Waiting for the Barbarians* (1980). Through the insights into the socio-political reality of his homeland of South Africa, the dilemmas of colonialism, imperialism, and postcolonialism, the novelist brings into focus the inseparable connection of allegorical space and time with his homeland. By means of a detailed analysis of the characters, themes, motifs, and language structures, it explores a range of possibilities for novel study activities in the classroom. In addition to proposing discussion and essay topics, potential ideas for modernizing the text are presented.

1 Uvod

V članku se osredotočim na obravnavo Coetzeejevega romana *V pričakovanju barbarov* med poukom prevodne književnosti pri slovenščini v gimnaziji. Coetzee kot avtor z odlomkom iz katerega svojih del ni obravnavan v nobenem srednješolskem berilu, je pa naveden v 8. poglavju Učnega načrta za slovenščino (med predlogi prostoizbirnih književnih besedil v sklopu pripovednih besedil druge polovice 20. stoletja). (Učni načrt 2008: 53)

Prav zato se mi zdi smiselno besedilo obravnavati v sklopu svetovne književnosti »Pripovedništvo 2. polovice 20. stoletja« v 4. letniku (Učni načrt 2008: 30, 32, 53) – zaradi časovne umestitve in same zahtevnosti obravnave.

Učni načrt predlaga obravnavo prostoizbirnih besedil »individualnemu in skupinskemu delu ter za aktualizacijo.« (Učni načrt 2008: 30) Z aktualizacijo lahko dijakom postkolonialno književnost približamo in s tem skušamo zmanjšati tisto »oddaljenost postkolonialnih romanov«, ki zaradi kulturne in geografske oddaljenosti pri dijakih zbuja občutek, da gre pri tem za probleme nekje daleč na drugem koncu sveta. Roman *V pričakovanju barbarov* je s svojo kompleksnostjo in večplastnostjo lahko dobro izhodišče za razprave o etičnosti ravnanj književnih oseb v povezavi z raznovrstnimi aktualizacijami.

2 Priprava na obravnavo

Osebnostne, zgodovinske in geografske okoliščine so pomembne za razumevanje romana, ki je sicer postavljeno v nedoločen časovni in prostorski okvir. Neva Šlibar piše o sedmih tujostih in razlikuje stopnjo tujosti, ki jo literatura kot sistem zavzema v določenem družbenem okviru, in stopnjo tujosti, ki označuje besedilni svet samega literarnega dela. (Šlibar 2008: 21) V tem kontekstu se mi zdi nujno pred obravnavo odlomka spoznati avtorjeve osebnostne okoliščine, ki so vplivale na nastanek romana, povezave z družbeno-zgodovinskim kontekstom in umestitev v literarnozgodovinsko smer, natančno vsebino romana, analizirajo posamezne književne like, teme, ki se pojavljajo, ter zgradbo in slog.

2.1 Avtor John Maxwell Coetzee

Južnoafriški pisatelj John Maxwell Coetzee, rojen 9. februarja 1940 v Cape Townu, v Južnoafriški republiki, je imel po materini strani angleške korenine¹, po očetu nizozemske. Doma pa so z mamo in bratom med očetovo odsotnostjo zaradi njegove vojaške službe govorili angleško, kasneje se je med vrstniki hitro naučil še afrikanščine.

Coetzee je eden najbolj nagrajenih živečih avtorjev, poleg Nobelove nagrade za literaturo (2003) je dvakratni prejemnik bookerjeve nagrade in številnih drugih prestižnih literarnih nagrad. Doktoriral je na Univerzi v Austinu v Teksasu kot Fulbrightov štipendist (1965), kot profesor angleške književnosti je najprej deloval na Univerzi v Buffalu v New Yorku. Zaradi udeležbe na protestih proti vietnamski vojni se je po aretaciji vrnil v Južno Afriko (1970) in tam poučeval na Univerzi v Cape Townu. Po upokojitvi se je preselil v Adelaide² (2002), kjer je na tamkajšnji univerzi deloval kot častni raziskovalec.

Njegova zgodnja dela, ki so bila napisana pod apartheidskim režimom, so režimska grozodejstva naslavljala posredno, kar so mu zamerili nekateri sodobniki, v delih po padcu režima pa je bolečino in krivico, ki sta se vršili v njegovi domovini, problematiziral na svoj, kompleksen način (npr. v romanu *Sramota*), kar ni bilo povšeči takratni oblasti. Zato se zdi, da so bila njegova dela zaradi samosvoje pronicljivosti ves čas predmet vročih debat. V utemeljitvi za Nobelovo nagrado, ki jo je Coetzee prejel leta 2003, je 18-članska žirija opozorila na širok razpon Coetzeejevega ustvarjanja. »Temeljna tema Coetzeejevih romanov vključuje vrednote in ravnanje, ki izhajajo iz južnoafriškega sistema apartheida, ki bi se po njegovem mnenju lahko pojavil kjerkoli,« je zapisano. Akademija je pohvalila »dobro izdelano kompozicijo, pomenljiv dialog in analitični sijaj« Coetzeejevih romanov. »A hkrati je avtor dvomljiv, tenkovesten in neusmiljen v svoji kritiki okrutnega racionalizma in kozmetične moralnosti zahodne civilizacije. Prav v svojem raziskovanju slabosti in poraza Coetzee ujame božansko iskro v človeku,« je bilo še zapisano. (Riding 2003) Med vplivi na njegovo literarno ustvarjanje se omenja Dostojevskega, ki je tudi protagonist Coetzeejevega romana *The Master of Petersburg*³ (1994), in Kafka.

1 Njegova babica, ki je v Južno Afriko imigrirala iz Amerike, je pri svojih šestih otrokih vztrajala pri angleščini in čeprav se je sama poročila z Afrikanerjem, je v splošnem na Afrikanerje gledala zviška.

2 Mnogi razlog za njegovo selitev vidijo v kritični recepciji njegovega romana *Sramota* (*Disgrace*, 1999), ki opisuje postapartheidsko Južno Afriko, za katerega je drugič prejel bookerjevo nagrado, česar pa Coetzee nikoli ni eksplicitno potrdil.

3 Fikcijski roman, ki govori o spoprijemanju F. M. Dostojevskega s smrtjo svojega pastorka Pavla, je prvi roman, ki ga je Coetzee napisal po smrtni nesreči svojega sina Nicholas. Na prevod romana v slovenščino še čakamo.

2.2 Umestitev v literarnozgodovinski kontekst – postkolonialna književnost

Kolonializem se pogosto obravnava kot pojem, ki je predstavljen zelo splošno, tj. kot oznako za literarno ustvarjanje v deželah tako imenovanega »tretjega sveta« (Afrike, Bližnjega vzhoda, Azije, včasih tudi Latinske Amerike) v času kolonializma ali pa v obdobju po osamosvojitvi. (Pavlič et al. 2009: 272)

Coetzeejev roman *V pričakovanju barbarov* je dobra iztočnica za dopolnjevanje teh ohlapnih, nedoločnih oznak in izraze kolonializem, imperializem in postkolonializem dodatno osvetli. A. Loomba piše, da se kolonializem in imperializem pogosto uporabljata kot sopomenki – pri čemer gre za osvajanje in prilaščanje ozemlja ter dobrin drugih ljudi že od rimskih časov dalje. Imperializem razume kot pojav, ki izvira iz velikih mest in vodi k dominaciji in nadzoru. Rezultati te dominacije so vidni v kolonijah; kot posledica imperialistične nadvlade pa je kolonializem ali neokolonializem. (2009: 7–12)

A. Loomba izraz postkolonialno problematizira, vprašljiva se zdi tako časovna zamejitev kot na koga se nanaša – potomci koloniziranih ljudi namreč živijo po vsem svetu. Težavna je predpona *post-*, ki jo kritiki označujejo za problematično iz dveh razlogov: po eni strani nakazuje konec nekega obdobja (časovno) in posledično začetek novega, obenem pa konec neke ideologije. Vprašajmo se, ali dejansko stanje res odseva konec kolonializma, če neenakosti, ki jih je le-ta povzročil niso odpravljene. »Določena država je lahko hkrati postkolonialna (v smislu formalne neodvisnosti) in neokolonialna (v smislu še naprej obstoječe ekonomske in kulturne odvisnosti).« (Loomba 2009: 13)

Prav takšen primer je Coetzeejeva domovina Južna Afrika, ki je dosegla neodvisnost, v njej pa je bilo razlikovanje na podlagi rase uzakonjeno (apartheid). Če na hitro odgrnemo večplastni plašč južnoafriške zgodovine, nam ta v začetku prikazuje avtohtona plemena, ki so tam živele. Na ozemlje so prvi pripluli nizozemski kolonisti (1652), ki so se kasneje za vpliv borili z angleškimi, nato pa so se oboji združili v Južnoafriško unijo (1909). V času Coetzeejevega otroštva je bila Južna Afrika suveren dominion pod britansko krono, od leta 1948 pa je bila na ozemlju Južne Afrike veljavna politična ureditev apartheid. Apartheid⁴ je manjšinskim belim potomcem kolonizatorjev dodelil pravice za vodenje in upravljanje države. Črnskemu prebivalstvu so bile pravice močno okrnjene, na račun njihovega izkoriščanja pa je gospo-

darstvo v državi cvetelo. Ta krivična ureditev, ki je temeljila na rasni diskriminaciji, je trajala vse do leta 1991.

3 Analiza literarnega dela V pričakovanju barbarov

3.1 Izid romana in prevod v slovenščino

Roman je najprej izšel pri založbi Secker – Warburg v Veliki Britaniji leta 1980, nato pa je po zapletih Ravan Press v Južni Afriki knjigo izdal v dvojezični izdaji z dialogi v afrikanščini (1981) in nato še Penguin v ZDA (1982). V slovenščino je delo prevedel Jure Potokar in leta 2005 je izšlo pri Cankarjevi založbi v knjižni zbirki Krt. Coetzee naj bi si naslov za svoj roman izposodil pri grškem pesniku Kavafyju, ki je napisal pesem z istoimenskim naslovom.

3.2 Zgodba

Zgodba romana se prične *in medias res*, ko oddaljeno mejno provinco, ki spominja na oazo v puščavi, obišče pomembnež s sončnimi očali, za katerega kmalu izve, da je polkovnik Joll iz Tretjega biroja. Protagonist in prvoosebni pripovedovalec je neimenovani sodni upravnik obmejne province neimenovanega Imperija, ki je bil v mladosti promiskuiteten, sedaj pa se v prostem času ukvarja z izkopavanjem ruševin. V zadnjem času so se v provinci povečale tatvine in umori, zato so se začele širiti govorice, da se barbarska plemena oborožujejo in pripravljajo za napad na mesto. Jolla prihaja iz metropole, da bi v obmejni provinci napravil red. Kmalu se izkaže, da pri zaslišanju uporablja mučenje, kar upravnika zmoti. Joll s pomočjo mučenega jetnika odide v puščavo in od tam pošlje prve jetnike. Upravnik z njimi ravna milostno in jih pusti na dvorišču vojašnice ter jih hrani. Ti se hitro sprijaznijo s svojo usodo in se ob obilni hrani sprostijo. Meščanov sprva ne motijo, nato pa jih začnejo vznemirjati njihove necivilizirane navade (na stranišče hodijo kar ob lopo in ne uporabljajo lopate, iščejo si uši v laseh), meščane je strah, da bodo v mesto prinesli epidemijo.

Lagodje jetnikov se kmalu konča, ko se vrne Joll in prične z zaslišanji, ki protagonista navdajajo z grozo. Joll nato nenadoma oznani, da odhaja, upravnik pa jetnike osvobodi.

V drugem poglavju protagonist na ulici naleti na pohabljen beračico, eno izmed Jollovih žrtev. Med zaslišanjem

⁴ Prvi nebeli predsednik je postal borec proti apartheidu Nelson Mandela (1994), prvi črnski nadškof pa nedavno preminuli Desmond Tutu. Oba sta prejemnika Nobelove nagrade za mir.

so jo delno oslepili in ji zlomili stopala. Iz usmiljenja dekle vzame v svojo hišo in med njima se razvije neke vrste intimen odnos. Dekletu umiva in boža otekla in ranjena stopala, dokler ob njih v zamaknjenosti ne zaspi. Ščasoma se izkaže, da ga privlačijo njene brazgotine, rane, podplutbe, ki so ostale od mučenja. V odnosu do barbarskega dekleta ves čas preizprašuje svojo vest in se v nekem trenutku v notranjem monologu izenači s njenim mučiteljem Jollom, kar pa nato ovrže.

Pridejo novi rekruti in povedo, da bodo spomladi začeli z ofenzivo proti barbarom in jih pregnali nazaj v gore. Sodni upravnik pove, da so barbari nomadi in na njihovo okupacijo gledajo drugače, ter čakajo na odhod kolonistov.

Kmalu se odloči, da bo dekle peljal nazaj k njenim ljudem. Na pot se odpravi s tremi vojaki in po dolgem potovanju pride skupina v stik z nomadi, katerim izroči dekle. Sodni upravnik jo v zadnjem trenutku prosi, naj si premisli in se vrne z njim v mesto, ona pa ga zavrne. Nazaj se vrača z nezadovoljnimi možmi, ki po vrnitvi skrivaj pričajo proti njemu.

V njegovo pisarno se naseli novinec iz Tretjega biroja, mlad častniški pripravnik. Zaslišuje ga, kje je bil, obtoži ga druženja s sovražnikom in izdajstva, vrže ga v ječo. Na trg kmalu pripeljejo nove nomade, ki jih javno mučijo. Z zvijačo pridobi ključ celice, ki jo zapusti in se Jollu postavi po robu. Nato sam postane žrtev nečloveškega mučenja. V zadnjem poglavju je mesto opustošeno zaradi vedno številčnejše vojske, ki pleni domove. Sodniški upravnik ni več zaprt, neke noči, ko je že skoraj vsa vojska zapustila mesto, tudi Joll beži iz puščave in mesta, od koder so jih barbari pregnali z zvijačo. Upravnik spet prevzame svojo staro službo in življenje se vrne v prejšnje tirnice.

3.3 Univerzalnost kraja in časa v romanu *V pričakovanju barbarov*

Dogajanje romana je postavljeno v mesto obmejne province Imperija, ki je zraslo na območju, kjer so pred tem živeli »primitivni barbari«. Coetzee v svojem romanu prikaže poskus Imperija, da bi po svoji imperialni logiki vzpostavil sovražnega drugega.

V članku *Južnoafriška cenzura: izdaja in osvoboditev V pričakovanju barbarov* J. M. Coetzeeja avtorji M. de Olive-

ira et al. pojasnjujejo pot romana prek angleškega založnika (Secker – Warburg) do izdaje brez večjih zapletov s cenzuro. Avtorjem članka se zdi skoraj neverjetno, da je roman lahko izšel v tako nemirnem političnem času (1980).⁵ Predpostavljajo, da izid romana ni bil prepuščen naključju ali sreči, temveč je za izid najbolj zaslužen Coetzee sam, saj naj bi prvotno središčenje dogajanja v Cape Townu, Južni Afriki, iz začetnih rokopisov prestavil v neimenovano mesto na mejah (neimenovanega) Imperija. Ko je ustvaril alegoričen, univerzalen kraj, ki v resnici ne obstaja, obenem pa ga obdal z geografskimi elementi, značilnimi za Južno Afriko (slano jezero, gore, sneg, puščava, peščene sipine), je na spreten način upodobil svojo domovino, ne da bi pri tem ogrozil izid knjige.⁶ (Oliveira et al. 2019: 6)

S postavitvijo romana v ahistoričen čas in prostor pa Coetzee širše problematizira obstoj imperialnih ureditev in preizprašuje koncept kolonialne/civilizirane identitete, ki se vedno oblikuje v obliki misije civiliziranja, v odnosu do neciviliziranega barbarskega drugega. (Neimneh 2015: 31). V Coetzeejevem romanu je obmejno območje Imperija nadzorovano iz glavnega mesta, od koder v mesto prihajajo visoki vojaški odposlaniki. Imperij si želi podrediti telesa, da bi jih lahko nadziral, o čemer je pisal M. Foucault v *Nadzorovanju in kaznovanju*. Imperij se neposredno dotika teles (barbarov in upravnika), želi si jih podrediti, jih muči, ubija in jih hoče uničiti tudi zunaj mestnega obzidja, na njihovem ozemlju. (Neimneh 2015: 33) »V veliki meri je bil torej kolonialni odnos način pokoravanja teles, da bi jih lahko bolje izrabili, in pri tem sta bili pohlevnost in storilnost neločljivi: in blišč oblasti, njeno razkošje, sta bila kakor navržena. Čeprav je bilo nasilje nad domačini pogosto brez pravega razloga in prave mere, so moč kaznovanja na splošno utemeljevali na donosnost in storilnost. Vseeno pa ne gre poenostavljati in kolonialnega nasilja zavajati samo na gospodarske dejavnike.« (Mbemba 2007: 224)

3.4 Teme

Coetzeejev roman se osredotoča na temo imperializma z vidika univerzalnosti, po drugi strani pa se nanaša na tedanje sodobno tematsko stanje v avtorjevi domovini. Na tej osi kroži dihotomija med civiliziranimi (zahodnjaki) in neciviliziranimi (barbari). Glavna tema romana

⁵ Leta 1977 so se zgodili poboji študentov v Sowetu in umor aktivista Steva Bika. O umoru Bika je s prizadetostjo Coetzee pisal svoji prijateljici, pisateljici Shelli Roberts. Coetzee sam je zapisal, da je v letu 1980 objavil roman, ki govori o vplivu mučenja na življenje človeka z vestjo. (Oliveira et al. 2019: 4)

⁶ V govoru na univerzi v Riu Grande do Sul je Coetzee povedal, da verjame, da je bila knjiga *V pričakovanju barbarov* izdana zato, ker bi njena prepoved pomenila priznanje vse nepravilnosti, bolečine in obupa, ki so obstajali v njegovi domovini, kar pomeni, da je bila knjiga izdana kot delno zaradi kolonialne krivde. (Oliveira et al. 2019: 6)

je vprašanje (nesmiselnega) mučenja, krutosti in človeškega trpljenja. Coetzeejev odgovor na to pa je v svoji notranjosti razklani »človek vesti«, ki skozi akcijo pomoči tistim, ki se ne sami morejo braniti, in posledično lastnega razčlovečenja pride do etičnega samoočiščenja in samospoznanja.

V ospredju je tudi v alegorijo zavita domovinska tema: imperializem v Južni Afriki, ki pa mu Coetzee da nadčasovno in nadprostorsko dimenzijo. Zaradi alegoričnosti, prek katere nas Coetzee sooča z imperializmom v svoji domovini, je tema imperializma lahko aktualna v katerikoli času in prostoru.

Pomembno vlogo v romanu ima tudi ljubezenska tema, ki opisuje zapleten intimni odnos med upravnikom in dekletom, saj je njegovo srečanje z dekletom in izkušnja z njo ključnega pomena za njegov postopni razvoj v »človeka vesti«.

V kontekstu motivov in tem najdemo še izdajo (upravniška domnevna izdaja Imperija), kaznovanje (javno ponižanje in mučenje), seksualno deviacijo (njegov odnos do pohabljenega nomadske deklice), krivdo (upravnika jo čuti do nomadov in dekleta), bednost človeškega obstoja, ko je omejeno na osnovne preživetvene funkcije (barbari na dvorišču, sodni upravnika v ječi), lažna veličina zahodne civilizacije (konec, ko za prihodnost zapiše, da so vsi občudovali ta kraj), zvižanost barbarov (vođenje obeh odprav na njihovo ozemlje), avtodestrukcija imperija (imperij razgradi samega sebe s svojimi pregrehami).

3.5 Analiza literarnih oseb

3.4.1 Sodni upravnika

Neimenovani sodni upravnika neimenovane province na mejah neznanega Imperija, ki je protagonist romana, je »človek vesti«, kot ga je Coetzee opisal v svojem eseju *Doubling the point* (*Podvojitev točke*) iz leta 1992 (Oliveria et al 2019: 4). Preden se v mestu pojavi Joll s svojimi vojaki, živi umirjeno življenje, občasno zahaja k ženskam in v prostem času jetnike zaposluje z izkopavanjem ruševin. Obenem se svoje privilegiranosti in položaja zaveda:

»Kar zadeva mene, ki me preživlja trud drugih in mi manjka civiliziranih pregreh, s katerimi bi zapolnil svoj prosti čas, pestujem svojo melanholijo in skušam v praznini puščave odkriti posebno zgodovinsko ostrino. Jalovo, nesmiselno, zgrešeno. Še dobro, da me nihče ne vidi.« (Coetzee 2005: 28)

Glavni junak skozi stopnjevanje in razvoj dogodkov v zgodbi romana vedno težje in vedno manj pasivno prenaša kru-

tost, ki jo pri svojih metodah uporablja Joll. Svojo vest preizprašuje tudi v odnosu do nomadske deklice, ki jo je rešil pred kremplji njenih mučiteljev. A je tudi sam nezmožen pristnega odnosa z njo. Ko nekega dne kupi lisičjega mladica, dekleta primerja z živaljo:

»Ljudje bodo rekli, da imam dve divji živali v svojih prostorih, lisico in dekleta.« (Coetzee 2005: 53)

Njun odnos pri sebi preizprašuje:

»Dekle leži na moji postelji, pa ni nobenega pametnega razloga, zakaj bi morala biti postelja. Po svoje se obnašam kot ljubimec – (...) ampak lahko bi jo privezal na stol in pretepal, nič manj zaupno ne bi bilo.« (Coetzee 2005: 66)

Zaloti se, da se v odnosu do dekleta celo primerja z Jollom, ki je kriv za njeno pohabljenje:

»Kako lahko verjamem, da je postelja kaj drugega kot postelja? Moram se oddaljiti od polkovnika Jolla. Ne bom trpel za njegove zločine.« (Coetzee 2005: 66)

Sodniški upravnika v romanu svoj odnos do barbarov spreminja premosorazmerno z neetičnostjo in vse večjo krutostjo Jolla, vendar kljub temu v svojem (humanem) odnosu do njih večinoma še izhaja iz tradicionalne opozicije civiliziran/barbarski. Njegov odnos se spremeni, ko se postavi v vlogo »človeka vesti«. Najprej skuša popraviti krivico, ki jo je prizadejal dekletu, nato pa se postavi na stran jetnikov in še sam prevzame nase njihovo mučenje, kar ga v nekem trenutku izenači z barbari.

3.4.2 Polkovnik Joll

Z osrednjim antagonistom se bralec sreča takoj v začetku romana: omikan, civiliziran moški, ki nosi sončna očala. Ima posebno metodo pridobivanja resnice – imenuje jo »pritisk«. Že v začetku se izkaže, da je Joll krut mučilec svojih žrtev, ki s svojimi metodami (»pritiskom«) izsili priznanje, ki ga želi slišati (»resnico«). Že v začetku mlad jetnik zaradi mučenja v ječi prizna, da se barbari oborožujejo, čeprav s tem ne govori resnice. Joll je posebljen Imperija, krutega režima, v katerem mnogi vidijo vzporednice z južnoafriškim.

Pogosto govori o »sovražniku«, roman pa po plasteh razkriva, da je edini pravi sovražnik Joll sam. V sklepnem soočenju med njim in sodnim upravnikom, mu ta očita:

»Vi ste sovražnik, vi ste povzročili vojno in vi jim dajete mučenike, (...) zgodovina mi bo potrdila.« (Coetzee 2005: 162)

Joll mu ravnodušno odvrne:

»Nobene zgodovine ne bo, ker je zadeva preveč vsakdanja.« (Coetzee 2005: 162)

3.4.3 Dekle

Dekle je v romanu poimenovano z imperialističnega diskurza »barbarsko dekle«, saj prvoosebni pripovedovalec – protagonist še govori s pozicije imperialne logike. Coetzee je barbarsko dekle ustvaril, da bi v njej utelesil »drugo« oz. »drugega«. Njena »drugost« je prenešana celo na njeno telo, ki je pohabljen in slepo. Takšno reprezentacijo deformacije lahko razumemo kot izkrivljenost imperialnega mišljenja. Dekle bo vse življenje ostala »druga«, četudi ji želi upravnik izmiti rane, brazgotine ostajajo. Sledi mučenja je nemogoče izbrisati, prav tako je nemogoče izbrisati krivdo z rabljevih rok. Žrtev je očitna, prav tako pa tudi krivec. (Aytemiz 2016: 1–2)

Dekle v romanu večkrat pojasni svojo nezmožnost izbire. Nezmožnost izbire, da bi odšla iz njegovega stanovanja. Ko jo vpraša, zakaj je pri njem, mu odgovori:

»Ker ne morem nikamor drugam.« (Coetzee 2005: 61)

Tudi ko jo vpraša o drugih moških, mu odvrne:

»Ja bili so drugi moški. Nisem imela izbire. Moralo je biti tako.« (Coetzee 2005: 79)

Možnost izbire ji ponudi, ko se po skupnem potovanju po puščavi, da bi jo izročil nazaj njeni družini, srečajo s skupino nomadov. Tudi v tem trenutku je izbira dopolnjena z njegovo sebičnostjo.

»Povej jim, kar želiš. Samo da te želim zdaj, ko sem te pripeljal nazaj, kakor daleč zmorem, povsem jasno prositi, da se vrni z mano v mesto. Po lastni izbiri. (...) Me razumeš? Tako želim.«

Dekle ga vpraša: »Zakaj?« (Coetzee 2005: 103)

Ne želi se vrniti v kraj, kjer je bila pohabljen in odide z nomadsko odpravo. Če bi se vrnila v mesto, se zanjo najbrž ne bi dobro končalo, saj je bil izdajstva zaradi potovanja z njo ob vrnitvi obtožen sodni upravnik.

4 Zgradba in slog romana

Roman je sestavljen iz petih poglavij, ki nimajo naslova. Brezimna sta tudi protagonist in dekle ter naselbina ob meji, kjer se odvije večina romanesknega dogajanja. Nad nepomembno naselbino bdi nepomembni uradnik, ki si v začetku želi le, da bi po svoji smrti zaslužil tri vrstice v drobnem tisku. Dogajanje se iz neimenovane naselbine prestavi v puščavo le v tretjem poglavju, ko protagonist išče barbare, da bi jim vrnil nji-

hovo sestro, ki jo je pohabil Imperij, v čigar službi je sam že trideset let. V prvih dveh poglavjih je sodni upravnik še na poziciji moči, a jo ob nestrinjanju z metodami »pritiska«, ki jih izvaja prišlek iz prestolnice (Joll), počasi izgublja. Po njegovi vrnitvi iz puščave se zgodi preobrat in sam postane žrtev krvnikov, ki se polastijo njegove pisarne in pravice do nehumanega ravnanja z njegovim telesom. Četrto poglavje prikazuje kruto usodo upravnika, ker se je drznil postaviti po robu etično spornim praksam in je v dejanju mučenja izenačen z žrtvami režima, barbari.

»Kliče svoje barbarske prijatelje,« je pripomnil nekdo. »Kar slišite, je barbarski jezik.« (Coetzee 2005: 172)

Nato pa se v petem poglavju vojna z barbari preneha, Imperij je poražen⁷, barbari pa so ga s svojega ozemlja izgnali z zvijačo⁸ (zvabili so jih v gore, kjer so zmrzovali in v puščavo, da so se sami vdali in odšli). Mesto je opustošeno, življenje se vrne v stare tirnice.

Wade roman označi za poznomodernistično metafikcijsko parodijo oz. alegorični roman (Wade 2013). Avtor članka navaja tezo Terese Dovey, da je Coetzeejev roman parodija južnoafriškega liberalnega realističnega romana. V Coetzeejevem pisanju pa naj bi bil opazen močan vpliv Kafke, predvsem njegovega nedokončanega *Gradu*, tako v narativni tehniki kot tudi zunanji alegorični formi romana. (Lothe 2008: 13–16)

5 Aktualizacija

Ze v uvodu je bilo zapisano, da učni načrt za obravnavo izbirnih besedil predvidi poljubno stopnjo aktualizacije. V učni pripravi navajam nekaj iztočnic za možne aktualizacije, ki jih lahko uporabimo pri obravnavi Coetzeejevega romana.

Medpredmetna aktualizacija: povezovanje z različnimi predmeti, najpogosteje z zgodovino, likovno umetnostjo, geografijo, filozofijo, tujimi jeziki.

Pomemben se mi zdi sam pomen besede »barbari« in v katerih kontekstih se pojavlja. V Coetzeejevem romanu so barbari miroljubno pleme, sicer pa so bili tudi krivi za razpad Zahodnega rimskega cesarstva. Dijaki lahko s pomočjo virov pripravijo kratko predstavitev na temo zgodovinske aktualizacije.

⁷ Propad Zahodno-rimskega cesarstva so povzročili barbari s silo, ne z zvijačo.

⁸ V Finžgarjevem romanu *Pod svobodnim soncem Sloveni* – barbari premagajo in pokončajo slavnega bizantinskega vojskovodjo Hilbudija (resnična zgodovinska osebnost) z zvijačo, saj se sami ne znajo bojevati. To botruje iztokovi odločitvi, da želi v Bizanc, kjer bi se naučil vojskovati.

V okviru zgodovinske aktualizacije pripravijo predstavitev zgodovinsko-političnih okoliščin v času nastanka romana *V pričakovanju barbarov*. O Coetzeejevem razmerju do sodobne južnoafriške realnosti in vloži cenzure je bilo sicer že nekaj povedanega.

Potem je tu še možnost povezovanja z drugimi predmeti. Npr. z likovno umetnostjo (cikel Barbari Maxa Ernsta iz 1937 – geografijo (geografske značilnosti Južne Afrike v primerjavi z romanom *V pričakovanju barbarov*) ipd.

Medbesedilna aktualizacija: Jožef Beg jo opiše kot »primerjanje besedil istega avtorja ali različnih avtorjev iz istega obdobja ali različnih obdobj ter primerjanje besedil različnih zvrsti.« (2018: 196)

Primerjava s Finžgarjevim romanom *Pod svobodnim soncem* (npr. motiv »barbarov« v romanih *V pričakovanju barbarov* in *Pod svobodnim soncem*). Dijaki izvedejo primerjavo motiva barbarov in kontekstov, v katerih se pojavlja, podobnosti in razlike. Primerjajo barbore Slovence in Coetzeejeve nomadske barbore, pri čemer se v barbarski vlogi pojavijo predniki sodobni Slovenci. Razmišljajo o tem, da je svet nedeljiva celota, v kateri se skozi zgodovino različni narodi, plemena pojavljajo v različnih vlogah in da je »barbar« lahko oznaka za »drugega«.

Medpodročna aktualizacija: se navezuje na jezikovni pouk, krepi in spodbuja sporazumevalno (poslušanje, govorjenje, pisanje, branje). (Jožef Beg 204). Dijaki skozi po-

govor tolmačijo alegorični roman na podlagi Coetzeejevega *V pričakovanju barbarov*.

Nadpredmetna aktualizacija: gre za navezavo na aktualno (osebno) izkušnjo, vrednotenje literarnih vsebin skozi sodoben duh časa; s čimer želimo spodbujati dejavno oblikovanje stališč. (Jožef Beg 2019: 222)

V ta namen sem v pripravi pripravila dve iztočnici, prva je v zvezi s sodobnim imperializmom, ki je v sedanjem trenutku zelo aktualna tema. Učitelj dijake spodbudi, da razmislijo o sodobnem imperializmu, temo pa skuša povezati z imperializmom, ki ga poznajo iz zgodovine. Dijake spodbudi k razmišljanju in ubesedovanju nadčasovnosti in kompleksnosti Coetzeejevega romana.

Druga iztočnica je povezana z aktualno problematiko beguncev pri nas. Zanima nas, ali dijaki vidijo vzporednice v stopnjah krutosti, ki se pojavlja v romanu in (ne)posredno krutostjo do (temnopoltih, muslimanskih) beguncev v naši kulturi?

Z dijaki v povezavi s temi vprašanji lahko vodimo diskusijo, ali pa napišejo interpretativni esej. Nadpredmetno aktualizacijo določene teme v zvezi z obravnavanim besedilom pa lahko pripravimo tudi kot izhodišče za interpretativni esej. Dijaki na podlagi osebne ali družbene izkušnje povezujejo književne probleme z lastnimi izkušnjami, razpravljajo o družbeno prikritih temah oz. o družbenih odnosih v drugih kulturah in o tem izrekajo osebno mnenje.

Učna priprava za obravnavo umetnostnega besedila v 4. letniku gimnazije

4. letnik: *V pričakovanju barbarov* (J. M. Coetzee)

Cilji: umestitev dela v literarnozgodovinski in širši zgodovinsko-politični kontekst, estetsko branje umetnostnega besedila, analiza različnih vidikov romana s stališča književnih oseb, prepoznavanje stereotipov, aktualizacija

Predznanje: osnovno znanje o postkolonialni književnosti (iz 3. letnika – npr. magični realizem), osnovno znanje o kulturnih in zgodovinskih okoliščinah v postkolonialni Južni Afriki, poznavanje literarnoteoretskih pojmov (modernistični roman, notranji monolog, realizem)

Priprava na dejavnost:

Motivacija za branje: odlomek iz filma

Priprava na delo: Dijaki doma pred uro preberejo odlomek. (Coetzee 2005: 73–76)

Metode: Metoda šolske interpretacije s prvinami problemsko ustvarjalnega pouka, diskusija

Predviden čas obravnave: 2 uri

Didaktična prognoza: Dijaki obravnavajo Coetzeejev roman *V pričakovanju barbarov*. Ponovijo teoretično znanje o postkolonialni književnosti, ob tem podrobneje spoznajo pojme: imperializem, kolonializem in postkolonializem. Dijaki spoznajo avtorja, delo in ozadje nastanka romana, da bodo lažje interpretirali odlomek. Estetsko glasno berejo odlomek iz romana, ga doživljajo in ubesedujejo svoje občutke ob njem. Pri obravnavi odlomka v parih ali manjših skupinah skušajo odgovoriti na vprašanja. Bistveno je, da se dijaki vživijo v protagonista, v njegov »notranji monolog«, njegovo večperspektivnost, kompleksnost njegovega razmišljanja.

Šele nato lahko vzpostavijo distanco, presojajo njegova dejanja, mišljenje. Coetzee je bil tako pri sodobnikih kot oblasti doma v Južni Afriki velikokrat napačno interpretiran, zato je ključnega pomena, da dijaki skušajo doumeti pomembno lastnost njegovih del: večplastnost na različnih ravneh in večplastnost njegovih književnih likov.

V odlomku se večplastnost kaže tudi v različnih pripovednih postopkih, okviru alegoričnega romana, zato je ključno, da dijaki le-te prepoznajo. Vsekakor gre za literarno zahtevno delo, zato kot eno od možnosti aktualizacije predlagam tudi interpretativni esej.

Cilji	Dejavnost učitelja	Dejavnost dijakov
Uvod	Na platno projicira začetek ameriškega filma <i>V pričakovanju barbarov</i> (2018), za katerega je scenarij napisal Coetzee sam.	Dijaki si za uvodno motivacijo ogledajo začetek filma.
Umestitev romana v literarnozgodovinski kontekst Medpredmetne povezave: zgodovina	Predstavi avtorjevo osebno in zgodovinsko-politično ozadje romana.	Razumejo osebne kot zgodovinsko-politične okoliščine, iz katerih je izšel roman.
Umestitev besedila (odlomka V pričakovanju barbarov, Coetzee 2005: 73–76) v celoto Kulturna zavest (pomen Coetzeejevega romana v nacionalni kot svetovni književnosti)	Predstavi zgodbo romana, predstavi glavne književne osebe. Pojasni avtorjevo izbiro neimenovanega kraja in časa dogajanja in citira vire. Z metodo razgovora povzame teme in motive, zgradbo in slog.	Spoznajo zgodbo romana in razvoj književnih oseb. Razumejo večpomenskost nedoločenega kraja in časa ter povezanost z družbeno-političnim ustrojem v avtorjevi domovini ob času izida romana.
Estetsko branje umetnostnega besedila Sporazumevalna zmožnost v maternem jeziku	Prosi, da glasno preberejo odlomek (več dijakov). (Coetzee 2005: 73–76)	Dijaki, ki so na prejšnji uri izrazili željo po branju odlomka, preberejo odlomek po odsekih, ostali poslušajo in tiho spremljajo besedilo na delovnih listih.
Razčlemba besedila Analiza različnih vidikov opozicijskega razmerja med barbari in imperialnimi silami z univerzalnega in zgodovinsko-političnega vidika na podlagi izbranega odlomka.	Pri razčlembi odlomka jim pomaga z vprašanji, ki jih projicira na platno. Dijakom lahko razdeli vprašanja po skupinah ali v parih, da ob vprašanjih lažje povežejo odlomek s celoto, razmišljajo o romanu, njegovih osrednjih temah in motivih.	Dijaki odgovarjajo v dvojicah ali manjših skupinah po tri: - Kdo je pripovedovalec v besedilu? Kako se vidi v očeh sogovornika? Ponazorite s primeri. - Njegov sogovornik v besedilu govori veliko manj. Kaj lahko iz besedila razberete o njem? - Kdo so »barbari«? Kakšen je njegov odnos do njih? Kaj mu govorijo izkušnje z njimi? Kaj pomeni, da je protagonist romana »človek vesti«, kot ga je v nekem eseju poimenoval avtor sam? - Poiščite mesto, kjer upravnik meni, da je prezir do barbarov neupravičen. Kaj menite, zakaj je ta prisoten med ljudmi? - Mladi vojak mu pove, da je smisel vojne v tem, da nekoga prisiliš v izbiro, za katero sicer ne bi bil. Katera pa je po protagonistovem mnenju taktika »barbarov«? - Upravnik pravi, da si želi, da bi se barbari uprli. Pa se v romanu res uprejo? Zakaj meni, da so bili kruti napadi nanje neupravičeni? - Kje se kaže upravnikov ambivalenten odnos do barbarov? Kakšna je njegova drža do barbarov? - Ali lahko zgodbo romana povežete z avtorjevo domovino, kljub temu da v romanu ni neposredno imenovana. Trditve utemeljite. a) Da, zgodba romana na paraboličen način opisuje krute usmrtnice in mučenja v avtorjevi domovini Južni Afriki. b) Ne, temeljna premisa romana je, da nesmiselnost trpljenja in krutega ravnanja do sočloveka ni omejena z določenim časom in krajem, zgodi se lahko kjerkoli. c) Oboje. - Roman uvrščamo v postkolonialno književnost. Utemeljite. - Kaj je alegorija? Poskušajte razložiti pojem alegorični roman na primeru romana <i>V pričakovanju barbarov</i>. - Imperij meni, da je njegova misija civilizirati »barbare«. Želi, da »barbari« prevzamejo njihove navade. Kdo bi v romanu lahko bil predstavnik »Imperija«?
Voden razgovor/diskusija o značilnostih in stereotipih o neciviliziranih domorodcih in civiliziranih prišlekih.		

Cilji	Dejavnost učitelja	Dejavnost dijakov
Aktualizacija Medpredmetne povezave: zgodovina, leksikologija Kulturna zavest: Zavedanje pomena Diskusija: Izrekanje mnenja o problemu (krutost, izobčenost, sodobni imperializem, vojne po svetu v sedanjosti ipd.) Interpretativni esej:	Iz vprašanj, povezanih z aktualizacijo, lahko razvije diskusijo, iztočnice za govorne nastope, interpretativni esej ipd.	- Kdo je bil kriv za propad Zahodno-rimskega cesarstva? Kaj veste o tem? - S pomočjo različnih virov ugotovite pomen besede »barbari« in ga zapišite. Kakšen odnos imate do besede? (slabšalen, komičen ipd.) - V katerem slovenskem romanu so Slovenci predstavljeni kot »barbari« in s to besedo tudi poimenovani. Kdo jih tako imenuje? Primerjajte motiv v obeh romanih. - Kaj je sodobni imperializem? Navežite se na sodobnost, navedite značilen primer in ga opredelite. V čem je podoben imperializmu, ki ga v nadčasovi in nadkrajevni dimenziji prikazuje Coetzee v svojem romanu? - Pomislite, ali obstaja kakšna skupnost, ki je v slovenskem prostoru marginalizirana, pretežno nezaželjena in od slovenskih državljanov deležna posredne in neposredne krutosti? Ali vidite vzporednice z grožnjo podobno barbarom v Coetzejem romanu? Obrazložite. Kaj menite, bi lahko kot družba pri tem spremenili? - V izbranem odlomku se protagonist - upravnik obmejne province Imperija pogovarja z mladim rekrutom. Označite obe književni osebi, kot sta prikazani v odlomku. Na upravnikovo razmišljanje navežite problematiko imperializma in razložite, kako jo protagonist dojema. Ugotovite, katera narativna tehnika je prisotna v odlomku in jo literarnoteoretsko umestite. Kako bi odlomek naslovlili? Utemeljite svojo izbiro.

Sklep

Najprej z literarnozgodovinskega vidika predstavimo avtorja, komentiramo njegovo umestitev v posplošeno oznako literarnega obdobja postkolonialne književnosti, nato pa se lotimo podrobne analize romana; začeni s predstavitev fabule, pod drobnogled vzamemo univerzalnost kraja in časa dogajanja, analiziramo literarne osebe, teme, zgradbo in slog. Na koncu predstavimo možnosti za različne aktualizacije po Jožici Jožef Beg in predložimo odlomek za obravnavo v razredu, skupaj z učno pripravo.

Viri in literatura

Coetzee, J. M. (2018). »Growing up with *The Children's Encyclopedia*.« Neubauer Collegium Director's Lecture. Chicago: University of Chicago. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=HJU0pNyQSzs&t=1517s> (2. 1. 2022).

Coetzee, J. M. (2005). *V pričakovanju barbarov*. Ljubljana: Cankarjeva založba, zbirka Krt.

Jeffs, N. (2007). *Zbornik postkolonialnih študij*. Ljubljana: Krtina.

John Maxwell Coetzee. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/John_Maxwell_Coetzee (2. 1. 2022).

Jožef Beg, J. (2009). *Razvijanje ključnih zmožnosti pri pouku književnosti v gimnaziji*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.

Loomba, A. (2009). *Kolonializem in neokolonializem*. Ljubljana: Orbis.

Lothe, J. (2008). Space, Time and Narrative: From Thomas Hardy to Franz Kafka and J. M. Coetzee. V A. de Lange et al.: *Literary Landscapes*. Pallgrave Macmillan. Dostopno na: <http://pdf.xuebalib.com:1262/51xtH-vQ6G04L.pdf> (2. 1. 2022)

Mbembe, J. A. (2007). Provizorične opombe k postkoloniji: estetika vulgarosti. V Jeffs, N. Et al. *Zbornik postkolonialnih študij*. Ljubljana: Krtina. Str. 209–248.

Neimneh, S. (2015). *Imperial nationalism in J. M. Coetzee's Waiting for the barbarians*. Hashemite University, Zaqra Jordan. English department. Arab World English Journal Vol 6., N. 1.

Oliveria, M. et al. (2019). *South African censorship: the production and liberation of Waiting for the barbarians, by J. M. Coetzee*. Acta scientiarum. Language and Culture, v. 41., str. 1–11.

Pavlič, D. et al. (2009). *Umetnost besede*. Berilo 3.: učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku gimnazij. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Poznanovič Jezeršek, M. et al. (2008). *Učni načrt. Slovenščina: gimnazija. Splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod za šolstvo.

Riding, A. (2003). *Coetzee Wins Nobel Prize for Literature*. New York Times. Dostopno na: <https://www.nytimes.com/2003/10/02/books/j-m-coetzee-wins-nobel-prize-for-literature.html> (2. 1. 2022).

Šlibar, N. (2008). Sedmero tujosti literature – ali: O nelagodju v/ob literaturi: literatura kot tujost, drugost in drugačnost. V: B. Krakar Vogel et al. *Simpozij Obdobja 25: Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

Wade, J. P. (2013). Dreams of Ends. – J. M. Coetzee and modernism: Waiting for The Barbarians. V *Cahiers Forellis*. Dostopno na: <https://cahiersforellis.edel.univ-poitiers.fr/index.php?id=126>. (2. 1. 2022).